

Tri istraživačka projekta Zagrebačkog Etnografskog muzeja

Na iskustvu tri istraživačka projekta zagrebačkog Etnografskog muzeja autor formulira pitanja koja se mogu pojaviti kod terenskog rada skupine etnologa koji istovremeno istražuju zadano područje. Razmatra probleme podjele kulture na "teme", ujednačenog i dosljednog provođenja prethodno utvrđene metodologije ispitivanja, utjecaja "subjektivnog" na konačan rezultat rada te mogućnosti primjene rezultata. Zalaže se za primjenu rezultata istraživanja u svakodnevnoj praksi na istraživanom području u cilju podizanja svijesti kod stanovništva o vrijednostima lokalnog identiteta.

Ključne riječi: Etnografski muzej (Zagreb), etnografska istraživanja, terenski rad (etnografija), metodologija etnografskog rada

Na početku rada, u kojem se namjeravam baviti nekim problemima terenskog istraživanja smatram potrebnim podsjetiti na, nadam se, konačno prevladanu podjelu tradicijske baštine na materijalnu (kojom se bave muzeji) i duhovnu (kojom se bave instituti), koja je dugo obilježavala rad hrvatskih etnologa, poglavito njihova terenska istraživanja. Ona je bila uzrokovana više praktičnim razlozima i potrebom specijalizacije stručnjaka nego li dubljim teoretskim razlozima. Mogli bismo čak ustvrditi da je potreba specijalizacije za pojedina područja tradicijske kulture izazvala i neželjenu posljedicu tj. dio stručnjaka počeo je dijeliti i samu kulturu odričući "duhovno"

materijalnoj kulturi i obratno. Djelovanje zagrebačkog Etnografskog muzeja pokazuje, međutim, da ta činjenica nije dominantno karakterizirala njegov ukupan rad, iako bi se u tom smislu moglo govoriti o organizaciji same ustanove. O tome govori i podatak da je od 1920. godine u njegovom sklopu djelovao *Odsjek za pučku glazbu* koji se, dosljedno tadašnjem shvaćanju potrebe specijalizacije ustanova, 1948. godine izdvojio, čime je omogućeno osnivanje današnjeg *Instituta za etnologiju i folkloristiku* (Gjetvaj: 58).

Terenski rad, kao jednu od metoda prikupljanja građe, Muzej njeguje od samog svog osnutka. Promotrimo li samo taj segment njegovoga djelovanja, kao jednu od karakteristika zapaziti ćemo da se većim dijelom radi o istraživanjima koja je na zemljopisno relativno malom području, a prema vlastitom planu, provodio pojedini kustosi radi otkupa, prikupljanja potrebne građe za izložbu ili pisani stručni rad, odnosno dokumentiranja pojave koju smatra vrijednom. U tom se smislu u ranoj povijesti Muzeja kao iznimka izdvaja etnografsko istraživanje Pokuplja 1923. plovidbom Kupom od Karlovca do Siska. Ovo istraživanje pripada onima koja, za razliku od većine istraživanja koja su poduzimali stručnjaci Muzeja, karakterizira veličina obuhvaćenog područja, brojnost ekipe i relativno široko zamišljen istraživački zadatak. Premda su u deseteročlanoj ekipi bila samo dva profesionalna muzealca (Vladimir Tkalcic i Milovan Gavazzi), sve ih je povezivalo to što su bili "... ukorijenjeni u zavičajno tlo, s interesom i ljubavi za hrvatsko selo i njegovu kulturnu tradiciju; istodobno i stanovnici te participanti urbanih velegradskih sredina, ljudi široka vidika, obrazovani i civilizirani Europljani." (Muraj: 15). U tom ranom razdoblju hrvatske etnologije, kada obrazovanih etnologa nije bilo puno, ova je poveznica i ostalim članovima skupine davala izvjesni "istraživački legitimitet".

Zadaci istraživanja definirani su još u *Putnoj osnovi* za godinu 1923/24. (Muraj: 8): 1. proučavanje općih i posebnih etnoloških problema, 2. upoznavanje etnografske građe na terenu radi determiniranja predmeta iz postojećeg fundusa, 3. nabava predmeta radi upotpunjavanja zbirke, 4. propagiranje muzejskih interesa kao i pronalaženje terenskih povjerenika. Posljednji navedeni zadatak stavlja istraživanje Pokuplja u kontekst suvremene muzejske problematike u kojem će se analizirati tri, mnogo kasnije izvedena, istraživačka projekta. Očito je da se suvremeni muzeji dobrim dijelom bave sličnom problematikom kao i početkom dvadesetog stoljeća, samo se to danas drugačije formulira. Naime, sasvim je razumljivo da su 1923. godine stručnjaci relativno mlade ustanove (Muzej djeluje od 1919. godine) osjećali potrebu da se ona afirmira, te da se na taj način u lokalnim sredinama afirmira i tradicijska baština. Mnogo kasnije, kada je Muzej realizirao tri veća istraživačka projekta koja u nekim segmentima možemo uspoređivati s pokupskim istraživanjem, pitanje primjenjivosti rezultata i dalje je jednako prisutno, kao što je jednako aktualna i potreba afirmacije tradicijske baštine kod lokalnog stanovništva. Međutim, način na koji bi taj cilj bilo moguće postići, zbog drugačije društvene situacije potpuno se razlikuje od onoga što je moglo biti na pameti istraživačima iz 1923. godine.

Sva tri novija projekta realizirana su u neposrednoj blizini Zagreba, a potaknuta su *"hitnom potrebom registriranja tradicijskih oblika kulture, koji se na ovom području gube zbog jakog utjecaja grada Zagreba i njegovih prigradskih naselja"*.¹

Prvi je projekt započet u drugoj polovici 1960-ih godina, a dovršen 1985. Kako se u to vrijeme nije moglo predvidjeti da će u budućnosti biti realizirana još dva projekta, ovaj prvi i danas se kolokvijalno naziva *"Istraživanjem okolice Zagreba"*. U tu je svrhu pojam "okolica Zagreba" prostorno određen na sjeveru južnim obroncima planine Medvednice, na jugu Turopoljskom nizinom, na zapadu naseljem Podsused te na istoku naseljem Ščitarjevo.

Iduća dva istraživačka projekta realizirana su 1990-ih godina. Jedno je istraživanje izvedeno 1995/96. na području Žumberka kojeg zemljopisno definiramo kao brdsko područje zapadno od Zagreba, na granici sa Slovenijom, na sjeveru omeđena rijekom Krkom, a na jugu Kupom. U administrativnom smislu radi se o općini Sošice. Drugo je terensko istraživanje izvedeno južno od Žumberka, jugozapadno od Zagreba na području općine Pisarovina, koja obuhvaća sela uz obalu Kupe i na obroncima Vukomeričkih gorica.²

Sva tri projekta od uobičajene prakse izdvaja činjenica da je na jednom području primijenjena relativno razvijena tematska shema s višočlanom ekipom. Ovakva sinkrona izvedba omogućila je širi pogled na stanje tradicijske baštine nego li dotadašnja sporadična pojedinačna istraživanja.

Na primjeru navedena tri projekata razmotrit će se problemi zapaženi tijekom rada, a koji su se odrazili na rezultate. Osim toga, ukratko ću analizirati današnji odnos tradicije prema suvremenom kako bih objasnio svoj odnos prema mogućoj primjeni rezultata istraživanja.

Opis

Prvo istraživanje, danas poznato kao *"Istraživanje okolice Zagreba"*, provedeno je na području koje je dobrim dijelom fizički ugroženo širenjem grada Zagreba ali i manjih urbanih središta (Velike Gorice, Samobora i Sesveta). Za razliku od ostala dva, ovo su istraživanje proveli isključivo etnolozi, i to dio po dio, tako da je svaki istraživač godišnje imao na raspolaganju desetak dana za obradu dijela terena dogovorenog za tu godinu. Budući da se radi o velikom području, između njegovih pojedinih dijelova znatne su razlike u pogledu trenutačnog stanja tradicijske baštine.

¹ Iz obrazloženja kojim je godine 1967. tadašnji *Zagrebački ogranak Etnološkog društva Jugoslavije* inicirao ideju o istraživanju tradicijske kulture zagrebačke okolice.

² U prvom ugovoru o financiranju, koji je Etnografski muzej sklopio sa Županijom zagrebačkom, utvrđuje se da će biti provedeno *"...etnografsko istraživanje Žumberka"*, dok se u drugom spominje *"...istraživanje Pokuplja (bivšeg kotara Pisarovina)"*.

Tradicijska je baština, naravno, ugrožena na cijelom području - kako u dijelovima koje je "progutao" grad širenjem svojih novih četvrti i naseljavanjem, tako i u ostalim dijelovima zbog drastične promjene egzistencijalne osnove. Ovo je područje ipak manje ugroženo iseljavanjem stanovništva u grad zbog relativno dobrih komunikacija i mogućnosti kombiniranja izvora prihoda od poljodjelstva, stočarstva i zaposlenja u gospodarstvu. Ovdje se, doduše, radi o subjektivnoj procjeni na temelju, također subjektivnih, procjena kazivača dobivenih tijekom istraživanja. Statistički, pak, podaci o imigraciji i emigraciji za područje Županije zagrebačke ne postoje (Župančić: 24).

Unatoč tome što tradicijska kultura nestaje, ipak su njezini tragovi još veoma vidljivi. Još uvijek postoje brojni primjeri karakteristične drvene arhitekture, narodne nošnje, sajnova na kojima se tradicija još uvijek može osjetiti u načinu trgovanja i izboru rukom izrađenih predmeta potrebnih u seoskom domaćinstvu, proštenja, prakticanja godišnjih i životnih običaja. Ipak, društveni procesi čine da dio po dio te kulture neminovno seli u sjećanja. U tom kontekstu trebamo gledati i na razaranja u najnovijem ratu, kao na povijesnu epizodu s kojom treba računati i koju je u svakom društvu teško izbjeći. Ono što se moglo izbjeći, to su "razaranja obnovom" nakon rata. Sintagma Željke Čorak "*sam svoj četnik*", karikirano, ali i slikovito, ilustrira ne samo razmjere uništavanja, već i tužnu činjenicu da vlastitu tradiciju sami devastiramo (Kušen: 31)

Istodobno s istraživanjima etnologa Muzeja, na području druga dva istraživanja provedena su i istraživanja ekipe sociologa,³ što je omogućilo cjelovitiju analizu stanja. Za stanje tradicijske baštine na području općine Pisarovina, dobrim dijelom vrijede iste ocjene kao kod projekta "*Istraživanje okolice Zagreba*": opasnost od iseljavanja nije pretjerano izražena premda su neki dijelovi bili izloženi razaranja u najnovijem ratu. Negativni demografski trend najizraženiji je u području Žumberka gdje zbog autarkična gospodarstva te planinske konfiguracije nije moguće bez radikalnih promjena osigurati kvalitetne životne uvjete. Zbog toga su mnoge kuće opustjele ili su pak nastanjene ljudima u visokoj životnoj dobi.

³ Rezultati istraživanja na području Žumberka objavljeni su u knjizi *Žumberak - baština i izazovi budućnosti* 1996. godine sa sljedećim sadržajem: Spomenička baština Žumberka, Stanovništvo - kretanje i stanje, Stanovanje i kućni inventar, Prehrana, Osnove tradicijskog gospodarstva, Obrti, Transport, Trgovina i mjere, Tekstilno rukotvorstvo, Narodna nošnja, Narodna medicina, Igre i zabave, Životni običaji, Godišnji običaji, Stanovništvo, obitelji i domaćinstva, Socijalne i ekonomske značajke seljačkih gospodarstava i žumberačke poljoprivrede, Mišljenje Žumberčana o razvojnim problemima i prednostima njihovog kraja, Opći prikaz gospodarskog stanja i razvojnih mogućnosti Žumberka, Ekološki pristup Žumberku. Osim socioloških, na području Pisarovine provedena su i istraživanja dijalektalnih značajki. Rezultati samo etnoloških istraživanja i istraživanja govora objavljeni su u časopisu Muzeja, *Etnološka istraživanja* 6, Zagreb, 1999. (Pisarovina - prostor, vrijeme, pučanstvo, O pisarovinskom govoru, Stanovanje, O gospodarstvu, Prehrana, Etnomedicina, Današnje viđenje tradicijskih obrta, Transport i transportna sredstva, Tekstilno rukotvorstvo, Narodna nošnja, O mjerama i trgovini, Životni običaji (od rođenja do smrti), Igre i zabave.

Problemi

1. Podjela na teme

U cilju stjecanja što cjelovitijeg uvida u tradicijsku baštinu određenog područja, istraživanja u višečlanoj ekipi nedvojbeno imaju znatne prednosti u usporedbi s istraživanjem pojedinca koji svoje zanimanje usmjerava na jednu ili nekoliko odabranih tema. Međutim, činjenica je da u tom slučaju poteškoće koje općenito karakteriziraju terenski rad dolaze do jačeg izražaja i u krajnjoj konsekvenci rezultiraju nepodudarnostima i neravnomjernom kvalitetom obrade pojedinih tema.

Zbog neprikladnosti velikih kompleksa za cjelovito bavljenje, potrebno ih je podijeliti na manje cjeline na koje onda - privremeno ili trajno - usmjeravamo svoje zanimanje. Tako kompleks baštine na višim razinama dijelimo po znanstvenim načelima ili ustanovama, zatim po vlasništvu, materijalu, veličini itd. (Šola: 2000, 108). Takvu fragmentaciju neophodnu za učinkovitost višečlane ekipe pri terenskom radu na nižim razinama nazivamo podjelom na "teme". Nažalost, po završetku istraživanja nemoguće je sintezu izvesti na zadovoljavajući način, pa stoga slika tradicijske baštine i dalje ostaje fragmentirana. Ovaj je problem osobito naglašen tamo gdje su istraživanja provele višečlane ekipe.

2. Definiranje granica teme

Istražujući jedno tematsko područje, nerijetko dolazimo do granice kada se upitamo jesmo li još uvijek u području iste teme ili zalazimo u drugu. Naravno, to je logično jer mi ipak istražujemo život ljudske zajednice koja se, živeći ga, nije pitala kojoj temi pripada neka od njenih djelatnosti: pripada li uzgoj žitarica "*poljodjelstvu*" a mljevenje zrna u mlinu "*zanatu*" ili "*arhitekturi*", je li uzgoj stoke "*stočarstvo*" a njena prodaja "*trgovina*", pripada li pastirska torba temi "*stočarstvo*" ili "*tekstilu*"... Dvojba unutar iste teme pojavljuje se i zbog različitosti sadržaja koji neki pojam ima danas u odnosu na bližu ili dalju prošlost. Primjerice, u okviru istraživanja teme "*zanati*" kolare, tesare i bačvare ispitivat ćemo kao zasebne struke. No, takva podjela u pravilu vrijedi za noviji sloj tradicijskih zanata, kojima se bave tzv. "*izučeni zanatlije*", dok je kod vještih, samoukih pojedinaca "naziv" struke teško odrediv. Tragajući, prema "*novijoj podjeli*" u okolici Zagreba za, npr., "*kolarom*", naišli bismo doista na majstora koji se nekada bavio izradom i popravkom dijelova seljačkih kola. No, ubrzo ćemo saznati da smo zapravo našli majstora koji se bavi čitavom skalom (ili samo njenim dijelom) obrade drveta te da se on podjednako bavi kolima, vodirima, jarmovima, drvenim dijelovima pluga i izgradnjom kuća od drvenih greda. Tako on svojom djelatnošću "ulazi" na područje različitih tema: zanati, stočarstvo, transport, graditeljstvo. Prema "*narodnoj klasifikaciji*", on pripada kategoriji "*drveni majstori*".

Kod ekipnog terenskog rada, zalaženje u "*tuđu*" temu često (zbog različitog shvaćanja primjene dogovorene metodologije, subjektivnosti i različitih sposobnosti istraživača, različite procjene kvalitete kazivača ...) rezultira kontradiktornošću

prikupljenih podataka dvojice ili više istraživača koji su se dotakli iste pojave. Nerijetko se događa da, npr., jedan istraživač ustvrdi da na istraživanom području neka pojava ne postoji, dok će je drugi (spretniji ili sretniji?), čija se tema "preklapa", zabilježiti. Kada se takva dva rada bez supervizije objave u istoj knjizi, izazivaju nedoumicu i nepovjerenje u temeljitost i ozbiljnost istraživanja.

3. Neujednačenost i subjektivnost u primjeni prihvaćene metodologije

Svaki istraživački projekt u kojem sudjeluje višečlana ekipa nužno bi trebao započeti utvrđivanjem jedinstvene metodologije. Međutim, ako se projekt izvodi na nedovoljno poznatom terenu, u pravilu je tijekom istraživanja dogovorenu metodologiju nužno prilagođavati. S druge strane, unatoč trudu istraživača da bude objektivan, subjektivnost u odnosu prema predmetu i metodi istraživanja ipak nije moguće izbjeći, a to je naročito uočljivo kod *ad hoc* prilagođavanja. Stoga mozaik tradicijske baštine određenog područja koji po završetku istraživanja nastojimo sastaviti nerijetko reflektira različite osobnosti istraživača, različite sposobnosti za specifičnosti terenskog rada i različito razumijevanje metoda i ciljeva.

Ovi bi se problemi mogli, ako ne sasvim izbjeći, barem svesti na razumnu mjeru prethodnim istraživanjima. Na temelju prethodnog istraživanja mogla bi se utvrditi jedinstvena istraživačka metodologija konstantnom kontrolom i usklađivanjem rada koje bi se provodile paralelno i istovremeno u pojedinim fazama njegova odvijanja, a naročito naknadnom provjerom i dopunom građe nakon što se obrade sve teme. Međutim, takve mjere iziskuju više vremena i, naravno, više novca.

Kada je riječ o tradiciji, često čujemo kako se govori - a i sami možda tako govorimo - o potrebi njezina "*očuvanja*". Pri tome se često misli na "*pamćenje*", pa se na taj način ponekad susrećemo s doslovnim tumačenjem tog termina kao zauzimanjem za povratak "*dobrih starih vremena*" koja bi život suvremenog čovjeka učinila kvalitetnijim, kako u fizičkom tako i u etičkom smislu. Oni koji tako pojednostavljeno shvaćaju ovaj termin, grupirani su na dva pola: jedni zastupaju rigidne mjere nastojeći da se sve što je danas sačuvano od tradicije petrificira i, ako je moguće, reanimira i afirmira kao suvremeni koncept, dok bi se drugi svega toga oslobodili kao balasta zbog kojeg bi nas mogli zaobići globalizacijski procesi. Paradoksalno je da ovako ekstremni stavovi uglavnom ne dolaze do izražaja u raspravama, već u praksi⁴ kada na zadanom primjeru treba pokazati kako shvaćamo načelo da je u suvremnoj primjeni tradicijskih obrazaca neophodna prilagodba i da "tradicija u

⁴ Kao najčešće primjere takvog shvaćanja, ali i nerazumijevanja i nebrige za tradiciju, uobičajeno spominjemo suvremenu ruralnu arhitekturu. Ta je vrsta devastacije sela započela prije Domovinskog rata, a nastavljena ratnim razaranjima i poslijeratnom obnovom. Kako, međutim, od arhitekata (stručnjaka) očekivati senzibilitet za tradicijsku arhitekturu, kad je rurizam na arhitektonskom odjelu AGG fakulteta ukinut još pedesetih godina, u vrijeme kada u ruralnim prostorima živi oko 74 % stanovništva Hrvatske (Živković: 23).

suvremenom" znači očuvanje prepoznatljivosti i tradicijskog duha. Tradicija je, međutim, promjenjiva kategorija i za primjenu njezinih obrazaca ne možemo se poslužiti samo rezultatima već davno izvedenih istraživanja, već je neophodno konstatno istraživanje kako na onim područjima koja su do sada slabo ili nikako istraživana, tako i na onim koja su već obrađivana.

Osvrnemo li se unazad na sudbinu dosadašnjih etnoloških istraživanja, može nam se učiniti da je jedini cilj našeg bavljenja problemima kulturne baštine postizanje stručnog ili znanstvenog rezultata unutar vlastite ili srodnih struka. Dakako da je i to jedan od zadataka, no kako odgovoriti na pitanje o primjeni tih rezultata? Čemu oni mogu poslužiti u suvremenom životu uže i šire zajednice, tko bi trebao odlučiti o načinu njihove primjene, te tko bi ih mogao primijeniti?

U posljednje se vrijeme potreba zaštite tradicije često spominje u kontekstu potrebe očuvanja vlastita kulturnog identiteta koji ugrožavaju globalizacijski procesi. Unatoč tome što se često spominju pozitivni primjeri iz razvijenih zemalja, a opasnost po identitet umanjuje, čini se da u tom sukobu tradiciji ipak "ide" znatno lošije; naime, činjenica je da su realizirani primjeri primjene tradicijskih obrazaca prilagođenih suvremenosti još uvijek malobrojni, a pretežno i loše izvedeni. Mislim da je djelomično problem u tome što se na tradiciju gleda kao na kulturni kompleks koji pripada isključivo prošlosti, pa time domeni "muzeja". Iz toga i proizlazi da su do danas više ili manje uspješno realizirani projekti iz tog područja zapravo muzeji na otvorenom (Staro selo Kumrovec, Donja Kupčina, Ozalj). Paradoksalno je da su jedan od rijetkih projekata, koji je uglavnom uspješno primijenio osuvremenjeni tradicijski obrazac, izveli stranci u Dječjem selu Ladimirevci. Poštivanjem osnovnih karakteristika panonskog sela, sačuvan je duh regionalne arhitekture i organizacije naselja, a istodobno je kultura stanovanja podignuta na suvremenu razinu.⁵ Zašto takvih primjera nema više, nije jednostavno objasniti. Prije toga trebalo bi odgovoriti na pitanje trebaju li u, npr., prostornom planiranju, turističkim, dizajnerskim, poljodjelskim i drugim projektima sudjelovati etnolozi? Čini mi se da je problem upravo u tome: etnolozi nisu arhitekti, dizajneri, turistički stručnjaci, agronomi ..., a ovi pak nisu etnolozi. Tako naši rezultati, uz pozitivne iznimke, ostaju u krugu struke iako društvo za vlastitu tradicijsku baštinu općenito pokazuje veliko zanimanje.

Zaključak

Terenska istraživanja zagrebačkog Etnografskog muzeja (kao uostalom i drugih ustanova) predstavljaju potencijal koji bi mogao biti putokaz za zahvate koji bi se mogli pozitivno odraziti na aktualnu situaciju na istraživanim područjima, karakteriziranu teškim stanjem gospodarstva i nepovoljnim demografskim trendovima. Osnovni je uvjet da ta činjenica bude prepoznata s istinskom željom da se analiza

⁵ Za informaciju o ovom naselju zahvaljujem kolegi Zdravku Živkoviću.

građe uvaži u razvojnim planovima kako na razini lokalnih zajednica, tako i na razini države.⁶

Predstavljeni projekti realizirani su na područjima koja manjim dijelom administrativno pripadaju Gradu Zagrebu, a većim Županiji zagrebačkoj. Radi se o ruralnim područjima u kojima je, bar kada je riječ o Županiji, posjedovanje gospodarstva kao egzistencijalne osnove i njegova prosječna veličina iznad hrvatskog prosjeka (Štambuk, Župančić, Kelebuh: 87). Ovo svakako treba imati na umu kada se procjenjuje značaj narodne baštine za ruralnu sredinu.

Da bih objasnio potencijal koji tradicijska baština posjeduje, polazim od činjenice da je teško stanje na selu rezultat stanja cjelokupna gospodarstva, ali i specifične demografske situacije. Naime, prosječna starosna dob seoskog stanovništva neprestano raste. Ova su dva problema tijesno povezana: da bi se zaustavio odlazak mlade populacije u gradove, potrebno je na selu omogućiti život prema suvremenim standardima i poraditi na izgrađivanju svijesti o jednakoj društvenoj vrijednosti životu u gradu.

Istraživani prostor obuhvaćen je administrativnim granicama Županije zagrebačke za koju sociolozi konstatiraju: "*Smisao naglašavanja pojedinih osobitosti tog prostora leži u namjeri da se ukaže na složenost međuodnosa grada Zagreba i okolnih prostora i da se pledira za jedan kvalitativno drukčiji pristup razmatranjima međuzavisnosti i povezanosti te dvije sredine. To ujedno znači da aktivnost žiteljstva, kao i namjena i sudbina prostora Županije zagrebačke nije nužno u tome da budu mehaničko proširenje velegrada, i da žive "u sjeni metropole", već da, na podlozi prirodnih osobitosti i stvaralačkih napora tamošnjeg žiteljstva, postanu ravnopravni dio jednog šireg regionalnog prostora i sudionik skupnog nastojanja da se dostigne viša civilizacijska i kulturna razina cjelokupnog prostora.*" (Štambuk, Župančić: 11).

Ovako definiranoj podlozi na kojoj bi se ostvarila ravnopravnost života na širem prostoru, osim "*prirodnih osobitosti i stvaralačkih napora tamošnjeg žiteljstva*", svakako treba dodati i svojstva kulturne baštine. Plediranju "*za jedan kvalitativno drukčiji pristup razmatranjima međuzavisnosti i povezanosti*" grada i njegove okolice etnografska istraživanja (kao i njihov eventualni i poželjni nastavak) mogu dati značajan doprinos.

Baština istraživanog područja sadrži neke značajke koje bi se dobro uklopile u strategiju koja izlazi iz teškog gospodarskog stanja vidi u "*poticanju malog i srednjeg poduzetništva*". Ako neprestanim ponavljanjem s premalo učinka političari nisu oduzeli uvjerljivost ovoj sintagmi, ona bi tradicijskoj baštini doista mogla pružiti šansu. Poljodjelstvo i stočarstvo u Hrvatskoj dobrim dijelom još uvijek funkcionira u okviru obiteljskih imanja koja možem tretirati kao male poduzetničke jezgre. Dok

⁶Nakon što su u Domovinskom ratu razorena sela, nije iskorištena šansa da se u obnovi koristi golema građa koju posjeduju ustanove koje se bave istraživanjem tradicijske baštine, pa čak niti opsežna građa *Uprave za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture*. Već je 1992. godine Hrvatsko društvo folklorista organiziranjem stručnog skupa nastojalo ukazati na probleme koji će se pojaviti tijekom očekivane obnove. U zborniku s tog skupa objavljeni su radovi Zdravka Živkovića i Eduarda Kušena u kojima se egzaktno sugeriraju načela koja bi u obnovi sela trebalo respektirati.

sociolozi konstatiraju da su seoska naselja na ovom području "*listom pogođena depopulacijom*" i da su "*u napadnoj fazi dekompozicije*" (Štambuk, 1994: 24), čini se da za zaustavljanje takvog trenda nije dovoljno samo uspostaviti bolju komunikaciju s metropolom ili omogućiti zapošljavanje u nekoj nepoljodjelskoj djelatnosti u neposrednoj blizini. S druge strane, treba imati na umu da na području Županije zagrebačke trećina naselja ima do sto stanovnika, što se smatra premalim brojem za razvoj bez poticaja sa strane (Štambuk, 1994: 16). U situaciji u kojoj se pod pojmom "poticanja" uglavnom razumijeva kreditiranje pojedinačnih inicijativa pod različitim uvjetima, jasno je da je veoma važno optimalno iskoristiti sve raspoložive resurse, pri čemu nikako ne treba zapostaviti tradicijsku baštinu. U takvim bi se slučajevima, osobito kada se radi o razvoju tzv. "seoskog turizma" koji može konvertirati kulturno dobro sela u materijalno (Kušen: 33) ili o proizvodnji "zdrave hrane", moglo pokazati isplativim poticati aktivnosti u malim sredinama.

Ova su istraživanja na promatranom području registrirala djelatnosti s dugotrajnom tradicijom, pa treba pretpostaviti da bi na najbolji prijem kod stanovništva moglo naići stimuliranje upravo tih djelatnosti.

Budući da su u nizinskom dijelu općine Pisarovina ustanovljene tradicije uzgoja mliječnih krava, svinja i gusaka za tržište, bilo bi logično stimulirati i osuvremeniti upravo tu djelatnost koja bi se oslanjala na tržište i prerađivačke kapacitete obližnjih gradova. Pandan ovome, sjeverno i sjeveroistočno od Grada, stara je tradicija opskrbe gradskih tržnica povrtlarskim proizvodima. S druge strane, gospodarstvo Žumberka obilježava izrazita autarkičnost, brdovit pejzaž i pedološke karakteristike koje onemogućuju značajniju proizvodnju za veliko tržište. Povezana s prirodnim ljepotama i blizinom grada, tradicija ovog kraja predstavlja dobre uvjete za razvoj seoskog turizma gdje bi pojedina gospodarstva funkcionirala kao ugostiteljski objekti u čijoj bi ponudi autarkičnost ("*Uvjerite se sami kako je proizvedena hrana koju nudimo ...*") postala turistička marka. Prije desetak godina na tom je prostoru izgrađen ugostiteljski objekt koji je pokušao objediniti upravo to: tradicijske vrijednosti i poslovnost. Iako bi etnološku komponentu projekta mogli smatrati neuspjelom,⁷ posjet velikog broja gostiju za lijepih proljetnih, ljetnih i jesenskih dana pokazao je kako bi sustavno stimuliran dio žumberačke tradicije mogao postati izvor prihoda i motiv mladim ljudima za ostanak na selu.

Stimuliranje osuvremenjenih tradicijskih gospodarskih grana uporedo bi trebali pratiti i napori za povratak dostojanstva života na selu i edukacija o obilježjima lokalne tradicijske kulture i vraćanju svijesti o njezinim vrijednostima, jer osigura-

⁷ Ovaj ugostiteljski objekt zamišljen je kao *žumberačko selo* rekonstruirano od kuća otkupljenih u okolici i preseljenih na novu lokaciju. Vlasnik je tada imao ambicija, u suradnji sa stručnjacima za očuvanje baštine, turistima ponuditi u prehrani lokalne specijalitete i razne sadržaje vezane uz žumberačku tradiciju. Kada je shvatio da "suradnja sa strukom" podrazumijeva nepotrebno dugotrajnu i jednako tako nepotrebno skupu izradu projekta, prema vlastitoj je ideji montirao drvene kuće koje oblikom ne odgovaraju tipičnim žumberačkim, a niti organizacija naselja ne odgovara tradicijskom žumberačkom selu. U posljednje vrijeme, naselje nosi naziv *Žumberačko eko-selo*.

nje dobrih uvjeta privređivanja i višega životnog standarda nije dovoljno da se radno aktivna i fertilna populacija zadrži na selu. Nakon 2. svjetskog rata, socijalistička strategija gospodarskog razvoja temeljena je na bazičnoj industriji u gradovima koja je trebala velik broj radnika. Istodobno je razvijana svijest o selu kao kulturno zaostaloj sredini i ostatku prevladanih faza kulturnog razvitka. Bez obzira što ovakav stav danas nije dominantan, ipak mi se čini da možemo govoriti o gubitku respekta prema lokalnom kulturnom identitetu. U takvoj situaciji okupljanje stanovništva oko projekata koji svjedoče i educiraju o pripadnosti karakterističnom kulturnom identitetu može odigrati značajnu ulogu u vraćanju dostojanstva i ponosa zbog pripadnost lokalnoj kulturi.

U tom smislu, rezultati istraživanja temeljeni na podacima prikupljenim na području zajednice i od njezinih članova mogli bi postati okosnica projekta koji bi, uz stručnu pomoć (kako Etnografskog muzeja tako i raznih drugih ustanova), realizirale lokalne ustanove i stanovništvo. Projekti ne bi trebali biti usmjereni isključivo na otkrivanje današnjoj populaciji nepoznatih povijesnih činjenica nego ponajprije na afirmaciju svega vrijednog što obilježava lokalnu kulturu. Pri tome bi od velike koristi mogla biti sugestivnost koju na stanovništvo nedvojbeno ima reputacija uglednih gradskih kulturnih ustanova.

Projekt treba objedinjavati niz akcija koje bi se permanentno odvijale na zemljopisno što manjem području i prilagodile njegovoj infrastrukturi: lokalnom muzeju, školi, folklornoj skupini,⁸ privatnoj muzejskoj zbirci, industrijskom ili nekom drugom proizvodnom pogonu karakterističnom za dotično područje. U pravilnim razmacima, male lokalne akcije trebaju postati dio većih na širem području zagrebačke okolice kako bi svaka mala zajednica stekla predodžbu o značaju njihove kulture u širem kontekstu.

Ovdje nije riječ o predstavljanju zajednice i njezine baštine strancu, nego ponajprije pripadnicima te zajednice, i to u svoj njezinoj cjelini. Ono mora uključiti cjelovit teritorij i sve što je valorizirano i zabilježeno kao važno (zgrade, urbane cjeline, privredni objekti, prirodne pojedinosti ili ansambli, događaji, pojedinci itd. (Šola, 1990: 22).

Takav bi projekt, putem izložbi, radionica, obilježavanja datuma važnih za zajednicu, ali i aktivnim sudjelovanjem njezinih članova u prikupljanju podataka i dokumentiranju lokalne kulture, funkcionirao kao "*tvornica identiteta*" s ciljem formiranja svijesti o lokalnom kulturnom identitetu (Kolbas: 104). Kada se radi o okolici velikoga grada kakav je Zagreb, ruralne karakteristike tog identiteta pod jakim su pritiscima globalizacijskih procesa; u vrijeme kada su oni bili neznatni, nazivali smo ih "*utje-*

⁸ Ne radi se ovdje samo o neposrednom sudjelovanju u scenskom izvođenju ili korištenju starije populacije kao mentorske, već o sudjelovanju cijele lokalne zajednice i svih naraštaja u događanjima koja imaju tradicijsku podlogu. To ne moraju biti reanimirana događanja iz nekoga prošlog vremena - ona mogu biti izvedena i u osuvremenjenom obliku. Bitno je da budu prigoda i povod za učenje o vlastitoj tradiciji (obilježavanje tradicijskih datuma povezanih s vjerskim ili nekim drugim povodom).

cajem grada na selo". Danas pak, kada ovo područje djelomično postaje dio grada ili njegova predgrađa, glavna bi zadaća "tvornice identiteta" trebala biti da se nekoć dominantnim ruralnim obilježjima osigura ravnopravna uloga u procesu formiranja novog identiteta. Moram naglasiti da pritom ne mislim na potrebu nametanja revaloriziranih prevladanih vrijednosti, već na uspostavljanje kontinuiteta između prošlog i sadašnjeg kulturnog identiteta. Naime, poznato je da se tradicijska kultura često promatra jednodimenzionalno: ona se iz različitih razloga ili idealizira ili omalovažava. U novije vrijeme u upotrebi je termin *rurbanizam* kojim se pejorativno označava unošenje ruralnih vrijednosti u urbanu kulturu. U tom se značenju primjenjuje na cjelokupnu tradicijsku kulturu čime se urbana kultura (kao nešto čemu treba težiti) suprotstavlja ruralnoj (kao nečemu prevladanom). Slično je značenje imao termin "folklorizam" sve do šezdesetih godina kada je Herman Bausinger uveo pojmove "pozitivnog i negativnog folklorizma" (Rihtman-Auguštin: 81).

U takvom shvaćanju formiranja "novog identiteta" Etnografski muzej mogao bi imati značajno mjesto koje ovdje vrednujem iz perspektive njegovih terenskih istraživanja. Naravno, to ne znači da je njegovo mjesto iznad onih koja zauzimaju druge ustanove. U takvim projektima, na ovom bi području značajnu ulogu mogli odigrati drugi zagrebački muzeji, kao "tvornice identiteta par excellence", ali i etnografska zbirka u samostanu u Sošicama, muzejski postav na otvorenom u Donjoj Kupčini, kompleksni muzeji u Samoboru, Velikoj Gorici i Sesvetama, lokalne škole, uređeni arheološki park u okolini Zagreba u Ščitarjevu, zatim izvori mineralne vode u Jamnici i drugo.

Zaključno, želio bih istaknuti da mi je u opisivanju mogućnosti primjene korištenja rezultata istraživanja zagrebačkog Etnografskog muzeja namjera bila prikazati ih u njihovom najširem opsegu. Svjestan sam da bi realizacija spomenutih projekata zahtijevala financijski angažman za koji u ovom trenutku ne postoje izgledi i da će rezultati istraživanja uglavnom poslužiti za stručni i znanstveni rad unutar etnologije i srodnih znanosti. Ipak, nadam se da će barem dio mogućnosti biti iskorišten unutar redovnih djelatnosti lokalnih ustanova (škola, amaterskih kulturnih društava, malih muzeja) i pojedinaca, i to u o onim dijelovima koji ne iziskuju veće financijske izdatke.

Literatura

- Gjetvaj, Nada (1989) Etnografski muzej u Zagrebu - u povodu 70. obljetnice, u: *Etnološka istraživanja* 5, Zagreb, Etnografski muzej Zagreb
- Kolbas, Irena (2000) Tvornice identiteta, u: 2. i 3. seminar *Arhivi, knjižnice, muzeji: mogućnosti suradnje u okruženju globalne informacijske infrastrukture: zbornik radova*, Zagreb, Hrvatsko muzejsko društvo
- Kušen, Eduard (1993) Obnova hrvatskog sela - prilika za razvoj seoskog turizma, u: *Ratna sudbina hrvatske tradicijske baštine - Radovi Hrvatskog društva folklorista, vol. 1*, Zagreb, Hrvatsko društvo folklorista